

ÜSKÜDAR BEKÂR ODALARI VE*

Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI**

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKKAYA***

Öz

Osmanlı'nın pay-i tahtı İstanbul ve Onun çevresi, dışarıdan gelen tüccarlar, seyyahlar ve göçlerle gelen insanlar için cazibe merkezidir. Ayrıca XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Suhte Ayaklanmaları ve yüzyılın sonunda bütün şiddeti ile Anadolu'yu kasıp Anadolu'daki Celali Ayaklanmaları nedeniyle köylerden kentlere, küçük kentlerden İstanbul, Bursa gibi büyük kentlere göç başlamıştır. En büyük göç merkezi ise İstanbul ve çevresidir. Üsküdar ise Anadolu'dan gelen göçmenlerin dolayısıyla bekârların İstanbul'a giriş yeridir. Ayrıca Balaban, Salacak, Ayazma gibi iskeleleri ile ticari potansiyele sahiptir. Göçle gelen bu kişiler genellikle ailelerini geride bıraktıklarından bekâr olarak tanımlanmışlar ve hem resmi makamlarca hem de halk tarafından bu şekilde muamele görmüşlerdir. İkamet ettikleri yerler bile erkî odaları", bekâr odaları, erkek odaları olarak adlandırılmıştır. Çok zor şartlarda ve toplumun içine alınmayan bu kişiler toplum ve resmi makamlar tarafından çoğunlukla suça meyilli kişiler olarak değerlendirilmişlerdir. Bu değerlendirme pek de yanlış bir değerlendirme olmamıştır. Zira bekâr odaları ve burada yaşayan bekârlar kaynaklarda en çok bu yönleri ile yer almışlardır. Bu çalışmanın amacı, bekâr odalarının ortaya çıkış sürecini değerlendirdikten sonra özellikle Üsküdar'daki bekâr odalarını ele alarak buradaki olayları, toplumun bu odalarda yaşayan bekârlara bakış açısını ve bekârların yaşadıkları sorunları yine Üsküdar'da bulunan ünlü bekâr odaları (Balaban İskelesi) bağlamında ortaya koymaktır. Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta ise devletin bu odalara bakış açısıdır. Çalışmayı ortaya koyabilmek için Osmanlı arşiv belgeleri ve dönemin kaynakları kullanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Bekâr, Bekâr Odaları, Üsküdar.

Bachelor's Rooms in Üsküdar

Abstract

Istanbul, the capital city of the Ottoman Empire and its surroundings has been the center of attraction for traders, travelers and immigrants. Also, as a result of

* Bu makale 2-4 Kasım 2014 tarihleri arasında düzenlenen 7. Üsküdar Sempozyumu'nda sunulan "Üsküdar Bekâr Odaları" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, zygaci@hotmail.com

*** Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi, makkaya55@yahoo.com

the "Suhte" riots which started in the second half of the 16th century, and the violence due to the Jalal Uprising in Anatolia at the end of the century, many people from Anatolia started immigrating to big cities such as Bursa and Istanbul. Istanbul and its surroundings constituted the largest immigration center. Üsküdar was the entry point for the immigrants, so single men from Anatolia to Istanbul. Üsküdar also had ports such as Balaban, Salacak, and Ayazma, which increased its commercial potential. The immigrants were often defined and treated as "single" by the officials and the public, as they mostly immigrated on their own, with their families left behind. Thus, even their means of accommodation were named as "Erki rooms", bachelor rooms, and male rooms. These immigrants lived in very difficult circumstances and were mostly isolated by the surrounding communities, as they were often deemed as potential criminals by the official authorities and the public. This assessment proved to be a self-fulfilling prophecy and the resources on the singles living in their single men rooms bed-sitters often mention them in this respect. The aim of this article is to examine the context in which these single's rooms emerged, study the events that took place in the bachelor rooms especially in Üsküdar, understand the viewpoints of the community on the bachelor rooms, the problems faced by the people accommodating in these rooms and also focus on the most famous bachelor rooms (Balaban port). Certainly, another important point to be emphasized here is the perspective of the government to these rooms. Ottoman archival sources and resources from the era will be used in the article.

Keywords: Bachelor, bachelor room, Üsküdar.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul ve çevresi, dışarıdan gelen tüccarlar, seyyahlar ve göçlerle gelen insanlar için her zaman bir cazibe merkezi olmuştur. Buna XVI. yüzyılın sonlarında Anadolu'daki Suhte isyanları, Celali Ayaklanmaları ve münferit eşkıyalık faaliyetleri ve ekonomik sorunlar sebepleriyle meydana gelen göçü de eklemek gerekmektedir. Kimi eşkıyadan kaçmak, kimi iş bulmak amacıyla yapılan bu göçler arasında bekârlar başı çekmekteydi. Resmi kaynaklarda *bekâr taifesi* adı verilen bekârlar, göç ile gelen halkın yanı sıra tüccarların kalmış oldukları hanların, cami odalarının, mescit odalarının yanında *erkî odaları*, *bekâr odaları*, *erkek odaları* olarak ifade edilen mekânlarda hayatlarını idame ettirmek durumunda kalmışlardır. Ancak zamanla bu kişilerin büyük çoğunluğu ve ikamet ettikleri bekâr odaları birer nifak yuvaları haline gelmişlerdir. Bunlar İstanbul'un düzenini bozmanın haricinde meydana gelen ayaklanmalarda da ön saflarda ve hatta çoğunlukla isyanların merkezinde yer almaktan geri kalmamışlardır. Devlet zamanla buralarda kalan kişileri teftiş ederek kefil olmayanları İstanbul'dan memleketlerine göndermiştir. Fakat bu tedbir kısa süreli bir çözüm olmaktan öteye gidememiştir. Bekâr odaları Üsküdar'dan başka

Beyoğlu, Çemberlitaş, Beşiktaş, Galata gibi İstanbul'un değişik yerlerinde bekâr odaları bulunmaktaydı¹. İstanbul'un en namlı bekâr odaları Yolgeçen odaları², Mercan odaları³, Cephane odaları, Hilalci odaları, Cebehane odaları, Bekârhane-i Gedik Paşa odaları, Pertev Paşa odalarıdır. En çok bekârlar buralarda kalmaktaydılar. Başlarında zabitleri ve odabaşları vardı ve kefilî olmayanları buralara almazlardı⁴.

Bu çalışmada özelde Üsküdar'daki bekâr odaları ele alınmakla birlikte, genelde İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatını etkileyen bekâr odalarının durumunu üzerinde durulacaktır. Devletin bekâr odalarına karşı izlediği politika üzerinde durulduktan sonra bekâr odalarının ve buralarda kalanların İstanbul'un sosyal hayatına katkıları olumlu ve olumsuz yönleri ile değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'da baş gösteren Celali ayaklanmaları⁵, Suhte ayaklanmaları⁶, eşkıyalık faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan fetretle beraber köylü reyanın o zamanki ifadesiyle *kaçgunluk*, *fırarîlik* olaylarının artmasıyla payitaht İstanbul'a ve şehir merkezlerine büyük çapta

¹ 1763'te Kasımpaşa ve Galata yer alan bekâr odalarının sayısı 250'den çok fazlaydı. Buralarda tam sayısı bilinmemekle birlikte 1.500 ila 2.000 arasında değişen sayıda bekâr yaşamaktaydı. Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul: 1700-1800*, California 2010, s. 40.

² Dört yüz odası bulunmaktadır ve bu odalarda 1.000 kişi kalmaktadır. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I. Kitap, Haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006, s. 155.

³ Mercan odalarında genellikle Mercan çarşısında çalışan pabuççu esnafı ikamet etmektedir. Evliyâ Çelebi'nin anlattığına göre Kanuni Sultan Süleyman döneminde de sayıları ve cesaretleri itibarıyla ünlüdürler. Zira Kanuni Sultan Süleyman Yeniçerileri Mercan Çarşısı'ndaki pabuççu esnafı ile tehdit etmiştir. Bunu duyan bekârlar Sultan Süleyman'a giderek emrinde olduklarını bildirmişlerdir. Evliyâ, bu sayıyı 40.000 olarak vermektedir. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, I, s. 155.

⁴ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, I, s. 281; Bursa'da 70 tane bekâr odası bulunmaktadır. Burada kalan bekârlar birbirlerine kefilidir. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II. Kitap, Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1998 s. 15.

⁵ 1595-1610 yılları arasında Anadolu'yu kasıp kavuran ayaklanmalara Yavuz Sultan Selim döneminde isyan eden Bozoklu Celal'in adına istinaden Celali ayaklanmaları adı verilmiştir. Anadolu'da Celali ayaklanmaları üzerine geniş bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları*, İstanbul 1995; Aynı yazar, "Celali Fetretî", *AÜDTCF Dergisi*, XVI/1-2, Ankara 1988, s. 35-98; Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 267; William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)*, Çev.: Ülkün Tansel, İstanbul 2000; Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezleşmesi*, İstanbul 1999; Fatma Acun, "Celali İsyânları 1591-1611", *Türkler*, IX, Ankara, 2002, s. 695-708; Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyânları", *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s. 252-257.

⁶ Medrese öğrencilerine suhte ya da softa adı verilmektedir. Bu nedenle suhte ayaklanmaları demek medrese öğrencilerinin ayaklanmaları demektir ki, özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısının en önemli sorunlarından birisini oluşturmaktadır. Mustafa Akdağ, "Medreseli İsyânları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, I/4, İstanbul 1949, s. 1; Ayrıca Suhte isyanları hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası...*; Aynı yazar, "Celali Fetretî", s. 35-98; Ömer Özyılmaz, "Medreselerin Bozulma Sebepleri ve Bunların Islahı Yönünde Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/5, Bursa 1993, s. 133-150; Yunus Koç, "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyânlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilig*, Sayı: 35, (Güz 2005), s. 229-245.

göçler gerçekleşmiştir⁷. Bu göçlerden neredeyse bütün önemli Osmanlı şehirleri etkilense de en büyük payı başkent İstanbul ve onun çevresi almıştır⁸. Haliyle Üsküdar, göçlerden en fazla etkilenen yerlerin başında gelmektedir. Memleketin her yerinden yerini yurdunu bırakıp yeni yaşam olanakları ve geçim kaynakları bulmak amacıyla yollara düşen bu insanlara kalacak yer temini öncelikle halledilmesi gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır⁹. Bunlara birde XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren esnaflaşma sürecine giren yeniçerileri de eklemek gerekmektedir¹⁰. Üsküdar için de aynı sorunlar söz konusu idi. Çoğunluğunun iş bulmak amacıyla gelen bekâr gençlerden oluşan bu kişiler, İstanbul'a ticaret amacıyla gelen tüccarların kaldığı hanlarda, cami ve mescit odalarında kalmaktaydılar. Fakat göçün yoğun olarak yaşanması, hanların, cami ve mescit odalarının sadece geçici süre kalma imkânına sahip olması hasebiyle kaynaklarda *erkî odaları*, *bekâr odaları*, *erkek odaları* olarak ifade edilen mekânları da kullanmaya

⁷ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası...*, s.446; Bu olaylardan bir çok şehir etkilenmiş ve bir çok genç buralara göç etmek zorunda kalmıştır. İstanbul'dan sonra Bursa, Edirne, Amasya gibi şehirleri bu duruma örnek gösterebiliriz. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Amasya bekâr odalarının kapıcıları ve odabaşları olduğunu ve her gece herkes içeri girdikten sonra kapılarının kapatıldığını ve sabah olduğunda kapıların açılarak herkesin işinin başına gittiğini anlatmaktadır. Geceleri kapılar kapatıldıktan sonra hiçbir surette kimsenin dışarı çıkamamakta, dışarıda kalanlar ise içeri girememektedir. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, II, s. 95-96.

⁸ Daha 1567'de İstanbul'a göçün kontrol altına alınmak istendiği ortaya çıkmaktadır. Bu tarihte artık Eyüp, Kasımpaşa'da deniz kenarlarını mesken edinen kimseler mevcuttur. Buraların kontrol edilmek suretiyle beş yıl içinde gelenlerin tespit edilmesi istenmektedir. Nitekim Haslar kadısına gönderilen emirde hariçten gelenlerin yerli edilmemesi talep edilmektedir. Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Haz. Abdullah Uysal, s. Ankara 2000, s. 237-238.

⁹ XVI. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen isyanlar İstanbul'a yansımış ve isyanlardan kaçan, isyanların meydana getirdiği yokluk nedeniyle iş arayan çok sayıda göçmen İstanbul'a gelmiştir. Bu göçmenler için vakıfların yaptırdığı odaları bekâr odalarının en erken örnekleri olarak göstermek mümkündür. Stefanos Yerasimos, "16. Yüzyıl'da İstanbul Evleri", *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddî Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed: Suraiya Faroqhi- Christoph K. Neumann, Çev. Zeynep Yelçe, İstanbul 2006, s.327.

¹⁰ Yeniçerileri XVI. yüzyılın sonlarına doğru esnaf teşkilatına girmeye, yani esnaflaşmaya başladıklarını görüyoruz. Bu süreç XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra hız kazanmıştır. Birçok yeniçeri dükkân sahibi olmuş ya da bazı kişileri aracı yapmak suretiyle ticaretin içine girmişlerdir. Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1991, s. 85; Devlet XVI. yüzyılın ikinci yarısında askerin esnaflık yapmasını yasaklayan hükümler çıkarılmasına rağmen yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarından itibaren durumu kabullenmiştir. Bundan sonra çıkarılan hükümler vergi ve narha dikkat edilmesi yönündedir. Arif Bilgin-Ümit Ekin, " Bir Kimliğin Dönüşümü: "Asker"likten "Asker-Esnaf"lığa", *Akademik İncelemeler Dergisi*, II/1, Sakarya 2007, s. 222; Bir başka açıdan baktığımızda ise bu süreç zarfında esnafın çoğunluğunun yeniçeri odalarından birine kayıtlı olduklarını görürüz. Yeniçerilerin esnaflaşma süreci hakkında geniş bilgi için bakınız. Cemal Kafadar, *Yeniçeri- Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, Master Thesis, McGill University, Montreal 1981; Aynı yazar, " Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine", *Kim Var imiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul 2009, s. 29-37; Halil İnalçık Eyüp sicilleri üzerinde yaptığı çalışmasında da yeniçerilerin özellikle taşrada üretim faaliyetlerine katıldıklarını ortaya koymuştur. Halil İnalçık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, İstanbul 1998, s. 9-14.

başlamışlardır. Bu odalar, *Acem odaları*¹¹ adında olduğu gibi kimi zaman burada kalan kişilerin geldikleri yere ve uyruklarına göre adlandırılmakta ve kimi zaman da sosyal hayattaki hallerine göre *bekâr odaları*, *erkek odaları*¹² olarak adlandırılmaktaydılar¹³. Bekâr odalarında daha çok işsiz güçsüz kişiler, seyyar satıcılar, nereden geldikleri belli olmayan yoksul işçiler ve dilenciler¹⁴ kalmaktaydılar. Ayrıca bu kişiler, dükkânların üst katlarına inşa edilmiş oda diye tabir edilen mekânlarda, hanlarda ve kahvehanelerde de ikamet etmektedirler¹⁵. Göçle *taşı toprağı altın* diye İstanbul'a gelen bu gençlerin çoğu XVIII. yüzyılın başlarında devşirme sisteminin¹⁶ kaldırılmasından sonra bir yolunu bulup kendilerini Yeniçeri olarak ocağa kaydettirdiler. Böylece özellikle 18. yüzyılın sonu ile ocağın kaldırışına kadar geçen süreçte Üsküdar Balaban İskelesi olmak üzere İstanbul'un değişik yerlerindeki bekâr odaları birer fesat yuvası haline gelmiştir. Devlet kimi zaman bu fesat yuvalarını ortadan kaldırmak amacıyla tedbir almaya gayret etmiş ve bekâr odalarının kaldırılması ve yıktırılması için emirler çıkarılmıştır¹⁷. Boğaziçi'nin iki yakası, Haliç sahillerinin asayiş ve inzibatından sorumlu olan Bostancıbaşı özellikle iskelelerin yakınlarında yer alan bekâr odalarından da sorumlu idi¹⁸. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra ise İstanbul'da belediye işlerinin yürütülmesi ve tanzim edilmesi amacıyla İhtisab Ağalığı kurulması ve H 1242 (1826/1827) yılında İhtisab Nizamnamesi hazırlanması ile birlikte bekâr odalarının tanzimi ve işlerinin yürütülmesi işi bu nizamnamenin kapsamına dâhil edildi¹⁹. Nizamname ile İstanbul'a gelen ve bekâr hanlarında kalanların nasıl davranacaklarının ve nasıl yaşayacaklarının düzenlenmesi

¹¹ ÜŞS, (Üsküdar Şer'iyeye Sicili) nr. 125, 66/b-1; "Üsküdar'da Mahalle-i Ma`muredeki Acemağa Odaları ..." ÜŞS, nr. 108, 56/b-1.

¹² ÜŞS, nr. 107, 106/a-2.

¹³ Göçlerle gelenlerin çoğu bekârdı. Memleketlerini bırakıp gelen ve çoğunlukla bekâr erkeklerin oluşturduğu bu göçmenler için hanlar yaptırılmıştır. Zira bir odada birkaç kişinin kaldığı ve bu nedenle bekâr odaları olarak tesmiye edilen bekâr hanlarını işletmek karlı bir işti. Büyük şehirlilerin hemen hepsinde bekâr hanları bulunur oldu. Hanlarda kalanlar yolcular değil çalışmak amacıyla şehre gelen ve çalıştıkları süre zarfında bu odalarda kalan bekâr ya da ailesini bırakmış kişilerden oluşmaktaydı. Bir anlamda işçi yatakhane diyebiliriz buralara. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, Çev. Akile Zorlu Durukan- Kaan Durukan, Ankara 2002, s.50.

¹⁴ Dilenciler de İstanbul'da kolaylıkla kalacak yer bulabiliyorlardı. Kalacak yer bulmaları demek ise kefil bulmaları anlamına geliyordu. Mehmet Demirtaş, "Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri", *OTAM*, Sayı: 20, Ankara 2006, s. 94.

¹⁵ İlyaz Bingül, "Osmanlıda Toplumsal Hayat Mekanları: Bekâr Odaları", *Faryap Dergisi*, Sayı: 32, Ankara 2010, s.40.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Devşirme", *İA*, III, İstanbul 1986, s. 565.

¹⁷ Bunlardan beklide en önemlisi Üsküdar'da Büyük İskele ve Balaban İskelesi'ndeki bekâr odaları idi. Fuhuş yatağı haline gelen Üsküdar'daki bütün iskelelerin yakınındaki bekâr odalarının yıkılması yönünde emir çıkarılmış ve hepsi yıktırılmıştır. (3 Receb 1226), Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, II, Haz. Mehmet Eli Beyhan, Ankara 2003, s. 761-762.

¹⁸ Abdülkadir Özcan, "Hassa Ordusunun Temeli Mu'allem Bostaniyân-ı Hassa Ocağı Kuruluşu ve Teşkilatı", *İÜEF Tarih Dergisi*, Sayı: 34, (Mart 1983-84), İstanbul, s. 152.

¹⁹ Nizamnamenin tam metni için bakınız. BOA. HH, nr. 491/24091.

amaçlanmıştı²⁰. Buna rağmen eskisi kadar olmasa da bekâr odalarındaki problemler devam etmiştir.

2. Üsküdar Bekâr Odaları ve Sebep Oldukları Sorunlar

Üsküdar Boğazın Anadolu sahilinde bir dil şeklinde uzanmaktadır. XVIII. yüzyılda bir mecmuada *Deryâ kenârında Akdeniz ile Karadeniz birbirine kavuştuğu yerde ve İslambol'un karşısında yakındır* şeklinde coğrafi konumu çok güzel bir şekilde ifade edilmiştir²¹. Büyük bir şehir halini almadan önce Kadıköy'e bağlı bir köydü. Zamanla büyümüş ve gelişmişti. XVI. yüzyıldan itibaren daha da gelişmeye başlamış²², saray ve vakıfları²³ ile Kadıköy'ü geride bırakmıştır²⁴. Ayrıca doğu seferlerinde harekât üssü olarak kullanılması şehrin gelişmesine katkıda bulunmuştur²⁵. Bu, zamanla başta padişahlar ve hanedan ailesi üyeleri olmak üzere saray ve kasırların yapılmasına zemin hazırlamıştır²⁶. Nitekim aynı şiir mecmuasında Üsküdar, *Bu şehir, bir şehir-i 'azîmdür* şeklinde tasvir edilmiştir²⁷. Şair Üsküdar'ı tarif ederken İstanbul nüfusunun yedide birine sahip olduğunu biliyor muydu bilmemiz mümkün değil.

Osmanlı idare teşkilatında Üsküdar kadılıktır ve Bilâd-ı Selâse olarak adlandırılan Galata, Eyüp gibi kadılıklardan birisidir. İstanbul'un Anadolu yakasında yer alan Gebze, Beykoz, Yoros, Adalar, Kartal, Soğanlık ve Kadıköy kadılığın sınırları dâhilindedir. Artan önemine binaen 1583'de Şile ve Kandıra Üsküdar Kadılığı'na ilave olunarak statüsü mevleviyete dönüştürülmüştür²⁸.

²⁰ Reşat Ekrem Koçu, "Bekar, Bekar Uşağı, Bekar Uşağı Nizamı", *İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1961, s. 2393-2405.

²¹ Bahir Selçuk, "18. Yüzyıla Ait Bir Mecmuada Üsküdar", *Turkish Studies*, IV/3, (Kış 2009), s. 2124.

²² XVI. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar'da 8 mahalle vardır. Zamanla mahalle sayısında artış meydana gelmiş ve sayı 18'e yükselmiştir. Ahmet Güneş, "16. Ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu", *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, I, İstanbul 2004, s. 47-48.

²³ Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan burada hastane, kervansaray, medrese, imaret, misafirhane, mektep ve camiden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Üsküdar'a vakıf yaptıranlar arasında Nurbanu Sultan, Kösem Mahpeyker Valide Sultan, Gülnuş Valide Sultan da yer almaktadır. 18. yüzyılda Üsküdar için bakınız. P. Ç. İnciyan, *18. Asırda İstanbul*, Terc. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1976, s. 133- 136; Mahmut Karaman, "Üsküdar'ın Türkiye Kimliği: Üsküdar Anadolu", *Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler*, I, İstanbul 2004, s. 232.

²⁴ Bunun yanı sıra I. Ahmed, I. Selim, IV. Murad, IV. Mehmed gibi padişahlar da Üsküdar'ın çeşitli mahallerine camiler bina ettirmişlerdir. Evliya Çelebi hem sultan vakıflarını hem de padişah camilerini ayrıntılı bir şekilde seyahatnamesinde anlatmaktadır. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, I, 2. Kitap, s. 429-438.

²⁵ Osmanlı menzil teşkilatında Üsküdar'dan başlamakta idi. Zübeyde Güneş Yağcı, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Menzilhaneler: İznik Menzili ve Menzilhanesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 6-7, Isparta 2002, s. 18.

²⁶ Üsküdar'da ilk saray daha Fatih Sultan Mehmet döneminde inşa edilmiştir. Tahsin Yazıcı, "Üsküdar", *İA*, XIII, İstanbul 1986, s. 129.

²⁷ İstanbul'un nüfusu fetihten sonra çok hızlı bir artış göstermiştir. 1500 yılında 200.000, 1570 yılında ise 700.000 olduğu üzerinde durulmaktadır. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, Çev. Emine Sonnur Özcan, İstanbul 2006, s. 43-44; 700.000 rakamına Üsküdar ve Boğaziçi'nin köyleri de dâhildir. Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1991, s. 47-48.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 96.

Üsküdar, Anadolu yakasında İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı mesabesinde olması hasebiyle çok önemli bir konuma sahipti. Aynı zamanda Anadolu'nun da İstanbul'a giriş kapısıdır²⁹. Bu nedenle Üsküdar zamanla gelişmiş ve ticari bir boyut kazanmıştır. Doğal olarak bu durum Üsküdar'daki iskelelerin daha fazla iş yapması anlamına gelmektedir ki, işgücü açığı Anadolu'dan gelen bekâr işçiler tarafından karşılanacaktır. Memleketlerinde bıraktıkları ailelerine para gönderebilmek amacıyla hemen hemen her işte çalışmaktaydılar. Her yıl içlerinden güvenilir birisini seçerek memleketlerine para göndermekteydiler. Memleketlerinde evli olsalar bile İstanbul'da evlenip bir aile kurmadıkları sürece bekâr kabul edilmekteydiler. Bekâr oldukları için de mahalleye kabul edilmezler ve toplu olarak hanlarda, bekâr odalarında kalmak mecburiyetindeydiler³⁰. Dolayısıyla mahallenin oto kontrolünden uzakta, bir nevi kuralsızlığın hâkim olduğu bu mekânlar fuhuş başta olmak üzere her türlü suçun meydana geldiği yerlerdi³¹.

Üsküdar'da bekârların kaldıkları hanlar vardı ve o hanlarda genellikle belirli meslek grupları toplanırdı. Mesela Sulu Handa daha çok merkepçiler, Memiş Ağa Hanı'da Mavnacılar³² sakindiler³³. Çavuş başı Hanı, Vali başı Hanı, Zincirli Hanı, Helvacı Hanı, Sulu Han, Memiş Ağa Hanı, Arabacı İsmail Ağa Hanı, Sarraf Hanı, Coşkun Hanı, Hacı Ali Ağa Hanı, Hacı Mehmed Ağa Hanı, Tıflı Oğlu Hanı, Budak Hanı, İskilib Hanı, Hasan Çavuş Hanı, Kabzamal Hanı, Aşık Osman Hanı, Abdullah Ağa Hanı, Çavuş Deresi Hanı, Ali Efendi Hanı, Bozacı Oğlu Hanı, Tahir Ağa Hanı bekarların dükkanların üstü, kahvehaneler

²⁹ Anadolu'dan gelen bütün yollar İzmir'e geldiğinde daralmakta ve buradan Üsküdar'a, buradan da tabiidir ki İstanbul'a ulaşmaktadır. Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, II, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, Ankara 1990, s. 83.

³⁰ Mesela Üsküdar Debbağ Hacı Mehmed Hanı'nda genellikle kayıkçılar kalmaktaydı. Handa 9 odada toplam 41 kişi var ve odaların mevcudu 4-5 kişi arasında değişmektedir. Bir oda diğerlerinden bir kişi daha kalabalık 6 kişi bir arada yaşamaktadır. Hacı Yusuf Ağa hanında ise 6 oda mevcuttur. Bu 6 oda 34 kişi kalmaktadır. Odalarda kalan kişi sayısı ise çok az değişme göstermektedir. Bir oda 8, diğer bir oda ise 6 ve kalan 4 oda ise beşer kişiliktir. BOA. *ADVN*. nr. 881; Nejdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Ankara 2001, s. 74; XVIII. yüzyıl Üsküdar'ında kayıkçılar için bakınız. Murat Uluskan, "Üsküdar Kayıkçıları (XVIII. Yüzyıl)", *Uluslararası V. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, I, İstanbul 2007, s. 245-258.

³¹ Üsküdar mahkemesine yansıyan olaylar dikkate alındığında iskeleler, hanlar en çok suçun işlendiği mekânlar olduğu görülmektedir. Bunlara iskele ve hanlara doğru işlek olan sokakları da ilave etmemiz gerekmektedir. Işık Tamdoğan, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Der. Noemi Levy- Alexandre Toumarkine, İstanbul 2007, s. 82-86.

³² Mavnayı gemilere ve yakın kayıklara yük taşıyan güvertesiz büyük tekne, büyük üç köşe yelkenli yük gemisi ve Osmanlı donanmasında çektiri türünden bir gemi olarak tanımlanabilir. Mehmet Mazak, *Osmanlı deniz Hamalları İstanbul Maonaları*, İstanbul 2012, s. 15; Yük taşıyan türü bizi ilgilendirmektedir. Çünkü bu teknelerde çalışan çok sayıda mavnacı iskelelerde görev yapmakta olup hamallar ve kayıkçılar gibi onlarda umumiyetle İstanbul dışından gelmekteydiler. 183 numaralı nüfus defterine göre çoğunluğu Çerkeş, Çankırı gibi yerlerden iş aş için Payitahta göç etmişlerdi. BOA. *NFS*. d. nr. 183, s. 25-31.

³³ BOA. *NFS*. nr. 183, s. 11-15, 25-31.

haricinde en gözde konakladıkları mekanlardı³⁴. En çok bekâr Sulu Han'da kalmaktaydı³⁵.

Üsküdar'ın ticari potansiyelinin artması ile burada yer alan iskelelerin de faaliyet alanı genişlemiştir. Üsküdar'daki iskeleler şunlardır: İhsaniye İskelesi, Salacak İskelesi, Ayazma İskelesi, Büyük İskele, Balaban İskelesi, Tophaneyeri İskelesi, Mumhane İskelesi, Kavak İskelesi, Kuzguncuk İskelesi, Sarıtaş İskelesi, Öküzlimanı İskelesi, Hünkâr İskelesi, Taş Limanı İskelesi, İstavroz İskelesi, Beylerbeyi İskelesi, Vanıköy İskelesi, Çengelköy İskelesi, Gülbahçesi İskelesi, Kandilli iskelesi. Bu iskeleler içinde İskele-i kebir olarak geçen Büyük iskele ile Balaban İskelesi en büyüklerdir³⁶. Ancak Balaban İskelesi ticari potansiyel açısından diğerlerinden farklı olmalı ki, en çok bekâr odası bulunan ve dolayısıyla en çok bekârın bulunduğu iskele olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Balaban İskelesi Avrupa yakasını Asya yakasına bağlayan Avrupa'dan gelen malların Anadolu'ya aktarıldığı liman olması bakımından önemli bir yere sahiptir³⁷.

Bu iskelelerin yakınında bekâr odalarında ve hanlarda ve yine bu iskelelerin yakınlarında bulunan dükkânlarda bekârlar istihdam edilmektedir. Genellikle kahve, manav, terzi, attar, sebze, şeker, berber, kasap, değirmen, keresteci, doğramacı, mismarcı, taşçı, kalaycı, bakkal, muhallebici, düğmeci, çörekçi gibi dükkânlarda çalışmaktadırlar. Bunlardan başka yoğun olarak çalıştıkları yerler hamamlar başta olmak üzere, kayıkçılık, doğramacı, mavnacı, merkepçi, alçıcı gibi meslekleri icra etmekteydiler. Yine fırınlar bekârların istihdam edildiği en önemli alanlardan bir diğeri idi³⁸. Bekâr odalarının çoğu dükkânların üstünde yer almaktaydı ve dükkân satıldığında odalar da satılmaktaydı³⁹.

³⁴ BOA. NFS. nr. 183, s. 2-3.

³⁵ Sarraf Hanı'nda 758 kişi kalmaktaydı. BOA. NFS. nr. 183, s. 37-56; Sarraf Hanı'nu 709 kişi ile Konuk (?) Hanı izlemektedir. s. 137- 154; İstanbul'daki bekar Müslim nüfus için ayrıca bakınız. BOA. NFS. nr. 184;

³⁶ Büyük İskele'de 17 kayık, Balaban İskelesi'nde ise 44 kayık görev yapmaktadır. Buna rağmen Büyük İskele'de 101 kayıkçı bulunmaktaydı. Mehmet Mazak, "1802 Tarihli Üsküdar İskeleleri ve Üsküdar Kayıkçılarının Demografik Yapısı", *Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, I, İstanbul 2005, s. 65-68; Eremya Çelebi Kmürçiyen ise Balaban İskelesi'nden başka Üsküdar'da Ayazma bahçesi ve Valide sarayı karşısında Sarı taş, Ayşe Sultan bahçesinin bulunduğu yer ise Taş Limanı, Taş Limanı'nın karşısında ise Salacaköy İskelesi yer almaktadır. Eremya Çelebi Kömürçiyen, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, İstanbul 1988.

³⁷ XVII. yüzyıl İstanbul'u ele alan Eremya Çelebi Kömürçiyen Üsküdar üzerinde de durmuştur. Üsküdar'da eskiden adının Balaban İskelesi denilen büyük bir iskele olduğu üzerinde durmaktadır. Balaban İskelesi'nin, Tophane İskelesi kadar olmasa bile büyük bir iskele olduğunu ve Anadolu'nun her yerinden gelen gidenlerle dolup taşıdığını bize anlatmaktadır. Eremya Çelebi Kömürçiyen, *a.g.e.*, s. 49.

³⁸ BOA. A. DVN. nr. 881, s. 39-47.

³⁹ Ahmet Ağa Balaban iskelesi İsfendiyar Mescidi karşısında yer alan kömürçü mahzeni, attar dükkânı ve taşçı ve bunların üstünde bulunan bekâr odalarını 1.000 kuruşa İbrahim Ağa'ya

Üsküdar'da çalışmak üzere gelen bekârlar Üsküdarlı olanların haricinde Kütahya, Eğinli⁴⁰, Kayseri, Trabzon, Erzurum, Kastamonu, İlbasanlı, Sivas, Nevşehir gibi yerlerden gelmekteydi⁴¹.

Devletin daha XVI. yüzyılda Celali isyanları ile başlayan süreçte payitaht İstanbul'a ve diğer büyük şehirlere olan göçler sonucunda ortaya çıkan sorunları çözmek ve Celali isyanlarından sonra Üsküdar'da yirmi yer ve beldeye yerleşen göçmenleri geri yerlerine göndermek için "...bundan akdem memâlik-i mahrusamda Celâli İstilası'nda perakende ve perişan iden re'ayadan gelip taht-ı kazanızda beldeye iskân-ı sâkin olanları bi'l-cümle kaldırub ki ve kadîm yerlerine varub iskân ettirmek bâbında ferman-ı alişânım sadır olub ---- ferman-ı celilü'l-kadrim üzere öte yaka re'ayasından taht-ı kazada beldeye iskân-ı sâkin olanlara asla ruhsat vermeyüb taht-ı kazada kadîm yerlerine varub sâkin olmak üzere mu'accilen ihraç eylemek fermanım buyruldu..." diye fermanlar yayımlayarak memleketlerine bazı bahanelerle hâlâ geri dönmeyenlerin de dönmeleri için baskılar yapılmıştır. Böylece Celâli Ayaklanmalarından sonra ortaya çıkan göçlerin kontrol altına alınması ve bu göçlerin İstanbul'a ve Üsküdar'a olan olumsuz neticelerinin giderilmesi istenmiştir.⁴² Ayrıca, "Erkî odaların yapılmamak için varid olan emr-i şeriftir hıfz-ı hurasât üzere olan reayanın ekserî raiyyetlerini bırakıp Üsküdar'a gelmiş erkî odalarında sâkin oldukları ilâm olunmağla dergâh-ı muallama arz olundu mahrusa-i İstanbul'da, Galata'da Hazreti Eba Eyyübi Ensari ve Üsküdar'da erkî odaları binâ ettirdiği, emredip buyurdum ki vardıkta ferman-ı şerifim üzere bu hususa ruhsat olunmaya Üsküdar mahallâtında dergâh-ı muallama arz olundu erkî odaları binâ ettirmeyesin mahrusa-i mezbûrda hala harabe olmuş erkî odaları da var ise onları dahi dergâh-ı muallama arz olunmağın ta'mîr ve termîm ettirmeyesin emr-i şerifime muhalefet edenleri isim ve resimleriyle yazıp..." diye ifade edilen kayıtlar; İstanbul'da ve Bilâd-ı Selâse'de bulunan bekâr (erkî, erkek) odalarının kontrol edilmesi; yapımının yasaklanması, ruhsat verilmemesi ve

satmıştır. Hale Kundakçı, 402 no'lu Üsküdar Şer'îyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1153- 54), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 91.

⁴⁰ Artan işsizlik nedeniyle Eğin'den İstanbul'a yoğun bir göç yaşanmıştır. Başlı Ermenilerin çektiği gençlerin bir kısmı İstanbul'un çeşitli semtlerinde yer alan bekâr odalarında kalmak durumunda kalmışlardır. Ermeniler kasaplık, kömürcülük işleri yanı sıra sarraflık, matbaacılık gibi işlerde temayüz etmişlerdir. Zeki Arıkan, "Eğin Kasabası'nın Tarihsel Gelişimi", OTAM, Sayı: 12, Ankara 2001, s. 24-25.

⁴¹ BOA. A. DVN. nr. 881, s. 39-47; 1792'de Üsküdar'daki kayıkçılar Çerkes, Abaza, Çankırı, İnebolu, Tosya, Boyabad, Safranbolu, gibi yerlerden İstanbul'a çalışmaya gelmişlerdi. Nejdert Ertuğ, a.g.e, s. 216.

⁴² "...bundan akdem memâlik-i mahrusamda Celâli İstilası'nda perakende ve perişan iden re'ayadan gelip taht-ı kazanızda --- beldeye iskân-ı sâkin olanları bi'l-cümle kaldırub ki ve kadîm yerlerine varub iskân ettirmek bâbında ferman-ı alişânım sadır olub etrâf ve eknâfa evâmîr-i şerifim ile mübâşirler kendü muhkem-i tenbih ve tenâkid olunmuş idi lâkin bazıları kalkub yerlerine varmışken birkaç gün meks ve arâm etmedi girü ve gayr-i bahane ile gelüb Üsküdar'da sâkin olub ve ba`zılarından emrime muhâlif kalkub kadîm yerlerine varmakla bu bâbda mes'ul ve muhatab olup her biri envâ-i hakarete müstahak olmuşlardır imdi mukaddema sâdır olan ferman-ı celilü'l-kadrim üzere öte yaka reayasından taht-ı kazada --- beldeye iskân-ı sâkin olanlara asla ruhsat vermeyüb taht-ı kazada kadîm yerlerine varub sâkin olmak üzere mu'accilen ihraç eylemek bâbında..." ÜŞS. nr. 125, 75/a-1, Evâsıt-ı Rebiül ahir 1023 (25 Mayıs 1614).

eski olan bekâr odalarının tamir edilerek yeniden kullanıma açılmaması emredilmiştir⁴³. Celali isyanları ile artık kontrolü çok zor hale gelen çift bozan reayanın İstanbul'a göçü çok daha önce başlamıştır. 1579 yılında gönderilen emirde kefilî olmayanların özellikle memleketlerine geri gönderilmesi istenmektedir. Bu dönemde daha dükkân üstlerindeki odalarda, kahvehanelerde kalınmasına izin verilmemektedir⁴⁴. Ne var ki bir süre sonra dükkân üstlerindeki odalar, kahvehaneler, hanlar, vakıf odalarından sonra yersiz yurtsuz göçmenlerin en çok kaldıkları mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁵.

Bekâr odalarında kalanlar, köyden şehre adaptasyon sorunlarından, iş bulamama ve düşük gelir düzeyine sahip olma⁴⁶ gibi sıkıntılardan olsa gerek çeşitli suçlara karışmışlar ve bu yüzden buldukları mahallelerin halkı tarafından hükümet yetkilerine şikâyet edilmişlerdir⁴⁷. Bütün bunların yanı sıra Müslümanların içki içtikleri mekânlar olması bekâr odalarının halk nezdindeki kötü tanınmasına katkıda bulunuyordu. Bu nedenle halk bekârları şikâyet etmekten geri kalmıyorlardı⁴⁸. Alınan tedbirlere rağmen İstanbul'a göç önlenemediğinden bekâr odalarının sayısının artmasının önüne geçilemiyordu. Devlet, yukarıda da ifade edildiği gibi kimi zaman yasaklar koyarak, kimi zaman da yoklama yaparak, İstanbul'a gelen kişilerin geri

⁴³ ÜŞS. Nr. 107, 106/a-2, Evâsıt-ı Muharrem 1011(5Temmuz 1602); Bu tür sayımlar bekârların isyanlara da karışması nedeniyle XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. Patrona Halil isyanına karışan bekâr odalarında ve hamamlarda kalan Arnavutların tespit edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılması yoluna gidilmiş, bunun için bu gibi yerlere Yeniçeri Ağası Hasan Paşa baskın yapmıştır. Münir Aktepe, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'elesine Dâir Bâzı Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIX/13, Eylül 1958), İstanbul, s. 18.

⁴⁴ Ahmet Refik Altınay, a.g.e., s. 247.

⁴⁵ Peçevi kahvehanelerin daha Kanuni Sultan Süleyman döneminde cazibe merkezi haline geldiğini, memur adaylarının, müderrislerin, işsiz güçsüz takımının gönül eğlendirdiği yerler olduğunu vurgulamaktadır. Hatta bir süre sonra kahvehanelerde oturacak yer kalmadığından dem vurmaktadır. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1999, s. 350, Zamanla kahvehanelerde meddah gösterileri, gibi oyunlar tertip edilmeye başlanmıştır. Bu tür faaliyetler kahvehanelere olan ilgiyi artırmıştır. Nitekim Osmanlı yönetimi tarafından *şarapsız meyhane* olarak tanımlanmış ve dönem dönem set tedbirler alınarak kapatılma yoluna gidilmiştir. Ne var ki bütün bu çabalar kahvehanelere olan ilgiyi azaltmamıştır. Ralph S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler*, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 1996, 81-98.

⁴⁶ İstanbul'da çeşitli iş kollarında çalışanların ücretleri gündelik olarak belirlenmekte ve ödenmekteydi. Bu iş kolları arasında inşaat fırın, değirmen işçileri en başta gelmektedir. XVI. yüzyıl ortalarında vasıfsız inşaat işçisinin gündeliği 5.6 akçe ile 6 akçe arasında değişmekteydi. İşçi vasıflı olduğunda biraz daha fazla olmaktadır. İşçi fırında çıraklık yapıyordu ise gündeliği 2 akçaydı. Aynı dönemde 1 akçaya 0.7- 0.8 okka (2-2.5 adet) arasından değişen miktarda ekmek, 2.5 kilo pirinç, 2 kilo et satın alınabilmekteydi. İlyaz Bingül, "16. Yüzyıl İstanbulu ve İlk Kahvehaneler", <http://www.populistkultur.com/16-yuz-yil-istanbulu-ve-ilk-kahvehaneler/>

⁴⁷ Üsküdar'da Mahalle-i Ma'muredeki Acemağa Odalarında içki içip, alem yapıp, cengi oynatmışlardır. ÜŞS, nr. 108, 56/b-1, 3 Ramazan 1012 (4 Şubat 1604).

⁴⁸ Bununla beraber şehirlerde 'bekâr odaları', han, meyhane ve bahçelerde yeniçeri levend, sipahi, gibi kişiler şarap içmede Hristiyanlardan geri kalmıyorlardı. Onun için şarap yapımı gayrimüslimlerin ihtiyacının çok üstünde idi. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, Ankara 1979, s. 203.

geldikleri yerlere gönderilmesi hususunda emirler çıkarmıştır⁴⁹. Bu önlem bazı dönemlerde kısa süreliğine durumu düzeltme yolunda çare olmasına rağmen birkaç ay sonra gönderilenler geri geldiklerinden dolayı her zaman geçici olmuştur. Bunun üzerine Devlet, bekâr odaların yapılmaması için ve hatta eski olanlarının yıkılması için de fermanlar yayınlamıştır⁵⁰.

İstanbul, Osmanlı toplumunun hareketli ve değişken yapısından payına düşeni alıyor, şehrin nüfusu gün geçtikçe artıyordu. Yerinden yurdundan kopan levendler⁵¹ şehirlerde han ve bekâr odalarında, dükkân köşelerinde kalıyordu. Devlet kayıtlarında “bekâr”lıklarına sıklıkla değinilen bu kişiler “ev ve ocaklarından uzakta kalmalarından dolayı ahlaki görüşleri kolaylıkla ve çabucak bozulabiliyordu. Onun için kolaylıkla kötü hareketlere tevessül edebiliyor ve fesatlara alet olabiliyorlardı. Bekâr levendler şehir içinde kadınlara sataşıyorlar, bazılarını türlü şekilde kandırıyorlar veya fahişelerle yaşıyorlardı”⁵². İstanbul mahallelerinde, pek çok fahişe kadınların yuvalandıkları bekâr odalarında, levendlerle düşüp kalktıkları, birçok evlerin buluşma yeri olarak kullanıldığı, bazı defa, evli barklı kadınların bile bu işlere karıştıkları, devrin kayıtlarından kolayca öğrenilmektedir. Ayrıca, levendler veya öteki bekâr hayatı yaşayan kimselerin (yeniçeri veya sipahi gibi) “hamamda, yolda ve sair yerlerde şabb-ı emret oğlanlar ile levata ettikleri,

⁴⁹ BOA. HH, nr. 184/ 8591.

⁵⁰ ÜŞS, nr.107, 106/a-2.

⁵¹ Levend İtalyanca’da doğulu anlamında kullanılan Levantino kelimesinden gelmektedir. Osmanlı Devleti’nde gemilerde çalışan kişiler için kullanılan bir tabir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime XVI. yüzyılın ortalarında ve XVII. yüzyılın başlarında anlam değiştirerek, kara levendleri adıyla tesmiye edilen saruca ve sekbân kuvvetleriyle beraber beylerbeylerinin maiyetlerinde görev yapan süvari sınıfını ifade eder hale gelmiştir. İstanbul’daki maaşlı levendler hanlarda kalmakta idiler. XVIII. yüzyılın başlarında Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa, levendleri kontrol altına almak için İstanbul, Üsküdar, Galata, Beşiktaş, Hasköy ve Eyüp’te Levend Çiftliği adı verilen yerler yaptırdı. Hatta Üsküdar’daki Levend Çiftliği III. Selim’in tahttan indirilişine kadar Nizam-ı Cedit ordusunun talim yeri olarak kullanıldı. Alemdar Mustafa Paşa’nın ölümü ile biten ayaklanma sırasında yeniçeriler, Üsküdar’daki Levend Çiftliğini ve Üsküdar Kışlağını yaktdılar Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, İstanbul 1986. s.199-200; Leslie P. Pierce, İktidar ve Cinsellik üzerinden Osmanlı toplumsal yapısını incelediği makalesinde bir levendin özelliklerini şu şekilde betimlemektedir: Levendin göze çarpan en belirgin özelliklerinden birisi dik başlılığı ise diğeri de cinsel açıdan saldırgan oluşudur. XVI. Ve XVII. yüzyıllarda levend teriminin çapkın erkek anlamındaki kullanımı yalnızca bekâr ve genç erkeklerle bağlantılı değildi; gönüllü yada paralı asker, bahriyeli anlamında da kullanılıyordu. Yerel bir topluluğa mensup olmayan ve padişahın daimi askerlerindeki sadakatten de yoksun ve köksüz bu gönüllü asker, içgüdü ve iştahın aşırılıklarına daha kolay kapılabilecek bir erkekti. Genç levendlerin enerjisi savaşa yönlendirildiğinde övülen bir nitelikken, toplumsal düzeni korumaya çalışan kent kültüründe cinsel saldırı tehdidini taşıyan dizginlenmemiş enerjisi gizli bir tehlike oluşturuyordu. Bazı bölgelerde bu grubun aile çevrelerinden uzak tutulması amacıyla bekâr odaları ya da mahalleleri kuruldu. 17. yüzyıla gelindiğinde yaygın bir biçimde, köyünü ve kasabasını terk edip Anadolu’daki güçlü paşa hanelerine giden erkekler için kullanılır oldu. Leslie P. Pierce, “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul 2000. S. 171; Ayrıca levendlerin Celali Ayaklanmaları döneminde ortaya çıkışlarına, yaşam biçimlerine ve karışmış oldukları suçlara ilişkin geniş bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası...*, İstanbul 2009.

⁵² Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s. 138.

hatta bu yüzden bir oğlanın hamamda öldüğü şikâyetleri kadiya bildirilmiştir⁵³.

Levend taifesinin yaşam tarzları ve işlemiş oldukları suçların benzerleri kalyoncu⁵⁴ taifesinde de görülmektedir. Üsküdar'da Balaban İskelesi yakınlarında bulunan bekâr odalarında kalyoncu neferlerinin fahişe kadınlarla birlikte kaldıkları ihbarının gelmesi üzerine; kılık değiştirilerek yapılan tahkikat neticesinde ihbarın doğruluğu anlaşılmıştır. Balaban iskelesi yakınındaki bekâr odalarında bu vaziyette kalan kalyoncu neferleri yakalanıp, hapsedilmişlerdir. Cezalarını çekmelerinin ardından kışlarına gönderilmişlerdir. Fahişe kadın ise mahkemeye çıkarılmak için subaşıya teslim edilmiştir⁵⁵. Tarihsiz bir hatt-ı hümayunda aynı konuya dikkat çekerek, Balaban İskelesi çevresinde bekâr odalarında kalan bekârların 20-30 kişilik gruplar halinde bir araya gelerek, fahişe kadınlar getirmek suretiyle eğlence düzenledikleri tespit edilmiştir⁵⁶.

Bekâr odaları bulunan her yerde belirttiğimiz sorunlar olmasına rağmen Balaban İskelesi ve civarı kaynaklarda tam anlamıyla haşarat yuvası olarak tanımlanmaktadır. Belgelerde ... *Üsküdar'da Balaban İskelesi etrafında deryaya*

⁵³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgaı...*, s.106. İstanbul ve çevresinde levend, suhte ve başka bekâr kişiler şehir dışında kurdukları çadırlarda çingeneler sayesinde çalgılı oyunlu eğlenceler düzenliyorlardı. Çingeneler satın aldıkları güzel cariyeleri bu eğlencelerde kullanmaktaydılar. Bu eğlencelere levend, suhte, bekârların yanı sıra servet sahibi ailelerin genç oğulları, hatta evli erkekler bile rağbet etmekteydiler. Bazı zenginler bu âlemlerde servetlerini kaybedebiliyorlardı. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgaı...*, s. s107.

⁵⁴ Donanmanın denize çıkmasından önce Çekmece kazasından başlayarak Rumeli'de Edirne civarına kadar olan yerlerle Batı Anadolu kazalarından ve Adalardan kalyonlarda sadece sefer sırasında hizmet etmek üzere toplanan bahriye efradına kalyoncu adı verilmektedir. Kalyonculara taşralı neferat da denilmekteydi. Sefer bitince kalyoncular memleketlerine geri gönderilirdi. Sadece sefer sırasında maaş alırlardı. Serkeş, kabadayı, kavgacı, edepsiz olduklarından halk tarafından sevilmezlerdi. Halkın gözü bunlardan yılmıştı. Nihayetinde Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa bir kışla yaptırarak kalyoncu neferatını buraya topladı. Hatta Galata ile Beyoğlu'nun değişik yerlerinde karakollar kurdu. Böylece disiplini sağlamaya çalıştı. Beyoğlu'nda hala kalyoncu kulluğu adlı bir semt vardır. Fakat sonradan yeniden disiplinleri bozuldu. Nihayet II. Mahmud, 1827 de kalyoncu teşkilatını lağvederek yerine tersane tüfekçi neferatını kurdu. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, s.170.

⁵⁵ ...Devletlü İnyetlü Mürüvötlü Vafiyetlü Efendim Sultanım Hazretleri, *Dünkü gün şerefürüd olan kerimnâme-i `aliyeleri mazmûn-ı münifde Üsküdar'da Balaban İskelesi kurbunda bekâr odalarında kalyoncu neferatları fahişe avratları cemi' eyledikleri mesmû'-u hümayun cihanbâni buyurulduğuna binâen bi'z-zât bu bendeleri varup men' u te'dip etmek üzere mübârek hatt-ı hümayun şevketme'ab melükâne sadr olduğu beyân ve tebdilen Üsküdar'a varup fevâhiş-i mezkûreye mücâseret edüp her kimle ise bi't-tahri buldurup men' u defleri ferman buyurulmuş herhalde emr u ferman hazret-i ülü'l emrin ve zat-ı valâ-yı kirâmü'-ş-ş'e'ilerindir -- -- Bu gece saat on iken tebdilen oda-yı mezkûrlara varup ve basup fakat odanın birinde bir kalyoncu ve bir fahişe avrat bulup derhal girifte ve fahişeyi mezbûreyi subaşıya ve kalyoncu-yu merkûmu dahi habs ve te'dip için kalyoncu kışlağına irsâl". BOA. HH. nr.: 11/433, 1202. (1787-1788); Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devleti'nde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", *Turkish Studies*, 2/1, (Kış 2007), s. 112.*

⁵⁶ BOA. HH. nr. 19/711; Mehmet Demirtaş, "Üsküdar'da Düzeni Tehdit Eden Olaylara Dair (XVIII-XIX) Yüzyıllar), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI Bildiriler*, II, İstanbul 2009, s. 507.

nazır... tarik-i cadde üzerinde ve bazen kayıkthane fevkinde kain bekâr odaları derunlarında eşkiya ve ehl-i fesad taifesi tecemmu' ve iskan ve leyl ü nehar fahişeler ile bi-tehâşi alenen envai fisk ve fesadı icra... mahall-i mezbûreden rical ve nisvan mürrur ve ubura mütecâsir olamıyub ve mahall-i mezbura tecemmu' ehl-i fesad ve ikametgâh-ı eşkiya olduğundan ve daima harb ve kıtale mütecâsir... olarak tarif edilmektedir⁵⁷. Bu tarif XIX. yüzyılın ilk yarısını ele alan Câbi Ömer Efendi Balaban İskelesi'ndeki bekâr odalarının fuhşiyet üzere olduklarını vurgulayarak belgelere yansıyan olayları tarihine aktarmıştır⁵⁸. Tam anlamıyla fesat yuvası olarak tarif edilmiştir⁵⁹.

Burada çalışan bekârlar genellikle hamal, kayıkçı ve kalyoncu idiler. Bu kişiler kadın kapatırlardı. Hatta oralardan geçen kadın ve kızlara saldırırlar ve zorla odalarına götürmeye kalkışır ki, çoğu zaman karşılarında duracak bir güç olmadığından istediklerini yapabilirlerdi. Zira bu bekârların çoğu yaptıklarının tersine Üsküdar'ı muhafaza ile görevli Yeniçeri ortalarından birine kayıtlı idiler. Yeniçeri olduklarını tescil ettirmek ve göstermek istercesine kayıtlı oldukları ortalarının nişanını kol ya da baldırlarına dövme olarak kazıtırlardı⁶⁰. Daha da ileri giden bu kişiler Üsküdar'ın değişik yerlerindeki köşk, yalı, bağları basarlar ve insanlara zarar verirlerdi.

Balaban İskelesi ve civarında kalan bekârlar sadece çevrelerine verdikleri zararlarla bilinmemektedirler. Babasından ya da birisinden kaçanları koruyan ve kimsenin buralara nüfuz edip de alamadığı yerler olarak namlı idi. Bu anlamda en ünlü hikâyelerden birisi Yelkenci Yusuf hikâyesidir. Hikâyeye göre Yelkenci Yusuf Galata'nın zenginlerinden Trabzoni Hüsam Reis'in oğludur. Uygunsuz yaşamından dolayı babasının hışmından kaçıp Balaban İskelesi'nde Sultan Hanı'nda ikamet eden namlı kabadayılardan Arnavud Zeynel'e sığınmak durumunda kalmıştır. Yine Balaban İskelesi'nin diğer bir namlı zorbası ve 59. Ortaya kayıtlı Kara Bekir Ağa'nın himayesinde olan Hançeri güzel Mustafa adındaki kayıkçı Sultan Hanı'nı basarak Yelkenci Ali'yi almak ister. Bu mücadelenin sonucunu bilmiyoruz, Balaban İskelesi'nin namının bu olayla daha da fazla arttığını söylememiz yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Fakat Alemdar Mustafa Paşa'nın kısa sadareti döneminde olaylar biraz da olsa önlenmeye çalışmıştır. Paşa'nın aldığı sert tedbirler onun ölümü ile kesintiye uğraşmıştı. Bundan sonra bekâr odalarına karşı en sert tepkiyi II

⁵⁷ BOA. *Cevdet Zaptiye*, nr. 34/1675; *Cevdet Zaptiye*, nr. 9/428.

⁵⁸ Hatta deniz kenarında kimi zaman bebek ve kadın ölülerine tesadüf edilmekteydi. Câbi Ömer Efendi, *a.g.e.*, II, s. 761-762.

⁵⁹ BOA. *Cevdet Zaptiye*, nr. 34/1675.

⁶⁰ Yeniçeri ortalarının simgesi olan dövmeleri balık, top, bayrak, ay idi. Ayrıca ortanın numarası da mutlaka dövme yaptırılırdı. Dövme sağ kola yaptırılırdı. Savaşta yeniçerilerin sağ kolları sıvalı bir şekilde girmeleri dövmelerini göstermek arzusundan kaynaklanmaktaydı. Adolphus Salde, *Sir Adolphus Slade'in Müşavir Paşa, Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı Karadeniz Seferi*, İstanbul 1945, s. 126.

Mahmud göstermiş ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırdıktan sonra Balaban İskelesi'nde yer alan bekâr odalarını da yıktırmıştır. Fakat sorunun temelinde İstanbul'a göç olduğundan Vaka-yi Hayriye'den kısa bir süre sonra yeniden bekâr odaları inşası yoluna gidilmek mecburiyetinde kalınmıştır. Balaban İskelesi ve civarı yeniden eski haline geri dönmüştür. Balaban İskelesi ve çevresinde kalanlar ve durumlarını Reşat Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi'nde şu şekilde tasvir etmektedir:

“Eyyamı sebâvetimizde Balaban İskelesi'nde dört büyük kahvehane vardı⁶¹. Gayet mükellef kahvehanelerdi, müşterisinin ekserisi kayıkçı, hamal, seyyar, manav, fırın ve hamam uşakları, Tophâne, Tersâne ve nizamiye neferleri onbaşı ve çavuşları, daire-i belediye tulumbacıları olmakla beraber kalem katibleri kişizade beyler, efendiler de gelirlerdi... . İskemle yoktu, firdolayı tahta peyke idi. Peykeler de üzerlerine bir döşek serilecek kadar genişti. Kapunun iki yanında iki peyke efendi peykesi idi, hasır döşeli, üstüne şilteler atılmış, herkesi oturtmazlardı. çıraklar çıplak ayaklı, ayaklarında şimşir ağacından takunyalarla tavus misali reftar ider gençlerdi. Kardeş, amca, dayı, hala, teyze çocuğu yekdiğerinin yakın akrabası idi; geceleri de kahvehanede, efendi peykesinde, müşteri şiltelerini kaldırıp hasır üstüne serdikleri döşeklerinde büyük bir yorganın altında ikisi üçü koyun koyuna yatarlardı. Gündüzleri simidle çayla çöplenirler, akşamları da dört kahvede işleyen on beşten fazla çırak bir tencere yemek pişirip o bir övün yemeğe beraber kaşık çalarlardı. İçlerinden yaşça en büyüğü her sene biriken gündeliklerini toplar, köye götürürdü.

Yatsı namazı kahveler kapanır, gündüz müşterileri dağılırken gece müşterisi gelirdi. Onlar da köyde tarlayı, çifti, dağda sığırı, davarı bırakıp İstanbul'a gelmiş diyar garibi şehbaz yiğitler, genç irisi oğlanlardı. Keselerinde han parası olmadığından gündelikçilikten kurtulup ayaklı kapı buluncaya kadar bu Balaban kahvehanelerinde yatıp kalkarlardı. Altlarında döşekleri yok, üstlerinde bir mitil yorgan, onlar da çırak oğlan gibi ikisi üçü bir yorgan altına girerlerdi. Kahvehanelerden sabah ezanında çıkıp razakı alem Hudadır diye iş aramağa dağılırlardı”⁶².

Biraz parası olup da hanlarda kalanların kahvehanelerde kalanlardan pek de farkı yoktu. Hanlarda da beş-altı oda ne kadar alıyorsa bir şiltenin üstünde beraber kalırlardı. İstanbul'daki kahvehanelerin çoğunluğunu yeniçeriler

⁶¹ Bu kahvehanelerden en ünlüsü bir yeniçeriye ait idi. Kız Mustafa denilen bu kişi ayrıca namılı zorbalardan bir olarak tanınıyordu. Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 2004, s. 380.

⁶² Reşat Ekerem Koçu, “Balaban İskelesi Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri”, *İstanbul Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1960, s. 1949-1955.

işletmekte idiler⁶³. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra yeniçerilerin yerini tulumbacılar aldı⁶⁴.

Göçle ülkenin her yerinden gelen bu kişilerin istihdamında yaşanan güçlüklerle toplumsal olarak dışlanmışlığı da eklediğimizde suça meyli arttığını görmek mümkündür. Zaten dışarıdan gelme bile bekâr olmak toplumun farklı bakmasına yeterli idi. Üstüne bir de dışarıdan gelmişlik ve yaşam koşullarının zorluğunu ilave ettiğimizde sorunlar kat be kat artmaktaydı. Nitekim devlet soruna çözüm getirmek amacıyla bir takım tedbirler almaya çalışmıştır. Bu tedbirlerin en başında bekâr odalarının düzenli olarak teftiş edilmesi ve buralarda kalanların kefile bağlanmak suretiyle zapt-u rapt altına alınması olacaktır⁶⁵. Bu meyanda Yeniçeri Ağası, kadınlara müteaddit defalar emirler gönderilmiştir⁶⁶. Teftişlerin özellikle habersiz yapılması istenmekteydi ki, bir şekilde teftişin yapılacağını haber aldıklarında sonuç boş çıkabilmekteydi. Bunun üzerine devlet, tebdil-i kıyafetle odaların teftiş edilmek suretiyle nizama sokulması ve kontrol altına alınmasını emretmekteydi⁶⁷. Teftiş sonucunda geri gönderilmeyecek olanlar var ise bunların bekâr odalarında mutlaka kefile bağlanmaları şartıyla kalmalarına izin verilmesi, ehemmiyetle üzerinde durulan en önemli nokta idi⁶⁸. Kefili olmayanların ise geri gönderilmeleri emredilmekteydi⁶⁹. Zira bir bekârın suça karışması, dolayısıyla suçlu bulunması halinde cezası genellikle idam cezası olurdu⁷⁰.

Bütün bunların rağmen bekâr odaları kar getiren birer ticari işletmelerdi. Sadece dükkânların üstleri değil, çeşitli vakıflar, odalar yapmak suretiyle bu karlı işten gelir elde etme yoluna gitmekteydiler. Kimi zaman ise kadınlar da

⁶³ Yeniçerilerin kışla dışına çıkmalarıyla birlikte kahvehane işletmeye başlamışlardır. Esnaflıkla uğraşan her iki yeniçeriden birisinin kahvehanesi var idi. Diğer bir açıdan söyleyecek olursak her üç kahvehane sahibinden birisi beşe, bostani, odabaşı gibi yeniçeri unvanları taşıdıkları görülmektedir. Abdurrahman Kılıç, "Tulumbacı Kahvehaneleri", http://www.yangin.org/dosyalar/tulumbaci_kahvehaneleri.pdf.

⁶⁴ Abdurrahman Kılıç, "Tulumbacı Kahvehaneleri", http://www.yangin.org/dosyalar/tulumbaci_kahvehaneleri.pdf

⁶⁵ Mahallede bu işi imamlar yapmaktaydı. İmamlar mahallede oturanların kimliklerin tespitinin yapılması, yeni gelenlerin kefile bağlanması ve yabancıların ve yeni taşınanların kayıt altına alınması görevlerini ifa etmekteydiler. İbrahim Ethem Çakır, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", *Bilgi*, Sayı: 63, (Güz 2012), s. 36.

⁶⁶ Sadece Üsküdar'da değil İstanbul'un çeşitli yerlerinde bekâr odalarına dair sayımlara ve kefile bağlanmalarına dair defterler mevcuttur. BOA. A.DVN. nr. 830, 831, 832, 837, 878.

⁶⁷ Medrese odalarında kalan bekârları teftiş etmek üzere Molla Abdullah Efendi görevlendirilmiştir. BOA. HH, nr. 187/8850.

⁶⁸ BOA. HH, nr. 206/ 10805.

⁶⁹ BOA. HH, nr. 184/8591; Daha XVI. yüzyılda İstanbul'a göçün önlenmesi için kefile olmayanların geri gönderilmesine dair İstanbul, Galata ve Üsküdar kadılıklarına emirler gönderilmiştir. Emir çiftbozan ve bekâr olanlardan İstanbul'a gelmesinin üzerinden beş yıl geçmediyse geri gönderilmesi üzerinde ehemmiyetle durmaktadır. Ahmet Refik Altınay, *a.g.e.*, s. 247-249.

⁷⁰ Shirine Hamadeh, "Mean Streets: Space and Order in Early Modern Istanbul", *Turcica*, 44, 2012-2013, s. 267.

bu tür yerlerin işletmesini alabilmekteydiler. Emetullah Hanım bunlardan birisidir. Kocasını eski Adana valisi Hacı Ali Paşa'nın mallarının müsadereesi esnasında açık artırma ile satılan büyük Ayasofya Vakfı'na ait bekâr odalarını 350 kuruşa satın almıştır⁷¹. Bu sebeple bekâr odalarının sayısı her geçen gün artmaktaydı.

3. Bekâr Odalarında Sağlık

Bekâr odalarında ortaya çıkan sorunlar asayiş ile sınırlı değildir. Para kazanmak ve bir an önce memleketlerine dönmek değilse memleketlerine para göndermek amacıyla İstanbul'a göç ettiklerinden dolayı çok kısıtlı imkânlarla yaşamlarını sürdürmek mecburiyetinde kalmaktaydılar. Zaten iş bulmaları çok zordu ve iş bulanlar da kayıkçılar hariç oldukça düşük ücret karşılığında çalışmaktaydılar. Bu nedenle hanlarda ve bekâr odalarında dört beş kişi bir odada ve hatta 8 kişi bir odayı paylaşmak mecburiyetindeydiler. Kahvehanelerde durum çok daha vahim idi ki, çok sayıda kişi akşam olunca kendisine bir şilte bulur bulmaz kahvehanenin bir köşesinde sabahlardı. Hatta bazıları burada vefat ettiklerinde defin masraflarını karşılayacak kadar paraları olmadığından devlet bekâr odalarında kalanların defin masraflarını karşılamak durumunda kalıyordu⁷².

Bütün bunlar bekâr odalarının koşullarının ne kadar zorlu olduğunu göstermektedir ki, bu kötü koşullar türlü hastalıkların ortaya çıkmasına ve yayılmasına çok kolay bir şekilde zemin hazırlamaktaydı. Bu hastalıkların başında veba gelmekteydi. Avrupa kadar olmasa da Osmanlı Devleti'nde veba çok korkunç sonuçlara neden olabilmekteydi. Nitekim İstanbul'da veba ortaya çıktığında ilk akla gelen yerlerin başında bekâr odaları gelmekteydi. Bunlardan Melegirmez Sokağı en namlılarından biri olup, Üsküdar'daki Balaban İskeleyi ve civarı ondan aşağı kalmazdı⁷³. Câbi Ömer Efendi Tarihi'nde verdiği bilgilere göre vebanın ortaya çıkmasının ve yayılmasının yegâne nedeni bekâr odalarındaki zina ve fuhuş idi⁷⁴. Devlet vebanın yayılmasını engellemek amacıyla bekâr odalarının, hanların çok sıkı denetim altına almaya gayret etmişti. Çünkü veba zaten deniz yoluyla İstanbul'a gelmekteydi. İskeleyelerde çalışanlar haliyle bekâr odalarında kalanlar olmaları itibarıyla mikrobu berberler, hamamlar, kahvehaneler vasıtasıyla hızla şehre bulaştırmaktaydılar⁷⁵. Devlet 1811 yılında olduğu gibi alınan tedbirler fayda veremeyince bekâr odalarının yıkılmasını emretti⁷⁶.

⁷¹ Esra Baş, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Y. Y. Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 87.

⁷² BOA. *Cevdet Belediye*, nr. 70/3456.

⁷³ Nalan Turna, İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", *Studies of the Ottoman Domain*, 1/1, (Ağustos 2011), s. 49.

⁷⁴ Galata, Tahtakaleyi tasvir eden Câbi Ömer Efendi, *a.g.e.*, 913.

⁷⁵ Fariba Zarinabaf, *a.g.e.*, s. 29.

⁷⁶ Câbi Ömer Efendi, *a.g.e.*, 914.

Sağlıksız yaşam koşulları vebadan başka birçok bulaşıcı hastalıkların ana kaynağı idi. Bu amaçla bekâr odalarında yaşanabilir koşullar oluşturmaya yönelik tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Özellikle XIX. yüzyılda bu neviden tedbirlerin arttığını görmekteyiz. Bu doğrultuda devlet suların temizliğine, temizlik koşullarına uymayanların cezalandırılmasına, hatta hastalıklara sebebiyet verme ihtimali olan bekâr odaları ve bu odalar gibi kullanılan yerlerin kapatılmasını emretmiştir. Aralık 1893 tarihli bir kayıтта, Galata'da bir şahsın suyu kokuşmuş bir sarnıçtan su içmesi sonucu ölmesinden dolayı İstanbul çevresindeki çeşme ve su hazinelerinin gözden geçirilmesi istenmiştir. Ayrıca, bu kayıтта bekâr odalarındaki su testilerinin kırık, ağızlarının açık oldukları ve bu şekil korunaklı olmayan kaplardaki suların içilmesinin *kora*⁷⁷ hastalığına sebebiyet verebileceğini bildirerek bu mekânlardaki suların temizliği ile ilgili bazı önlemler almıştır. Bu önlemler, öncelikle suları mikropardan arındırmak için suyu kaynatmak ve kaynatılmış suyu içmektir. Bu doğrultuda hemen çalışma başlatılmış ve kaynamış suyu içmenin faydalarını anlatan broşürler hazırlanıp bekâr odalarında su kaplarının olduğu yerlere asılması sağlanmıştır. Ayrıca bekâr odalarına suları kaynatmak ve muhafaza etmek için iki tane tenekeden yapılmış üzerleri kapaklı kaplar verilmiştir. Bekâr odalarının temiz ve sağlıklı mekânlar olması ve bunun devamının sağlanması için İstanbul genelinde harcanmak üzere beş, altı bin kuruşluk ödenek ayrılmıştır⁷⁸. Çünkü bu mekânlarda zararlı haşarat çok bulunurdu. Sadece suların temizliği değil zararlı haşaratın da temizlenmesi gerekiyordu. Bu durumu aşağıdaki şu söz çok veciz bir şekilde ifade etmektedir:

*Bekârın parasını it yer
Yakasını bit yer*⁷⁹

⁷⁷ (*ko'ra*) *tp*. Başlıca belirtisi kısa, çabuk, değişken yapıda irade dışı hareketler olan bir hastalık. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.

⁷⁸ "Şehr-i Emânet Celilesine. Bekâr odalarında ve hanlarda sâkin olanlar içecekleri suları ağız açık ve kırık testi ve emsâli kaplara koymakta olup bu gibi gayr-i mahfûz kaplarda bulunan suların şurbu koranın zuhûruna sebebiyet verebileceğine ve o misülli mahallerde sâkin olan bivâyekânenin her birine biri su kaynatmak ve diğeri iş bu kaynatılmış suyu hifzetmeğe mahfûz ve tenekeden ma'mûl üzeri kapaklı ikişer adet kap tevzi' için ancak beş altı bin kuruş masraf ihtiyacı olup iş bu kapların Galata'da ve diğ. mahallerde hazır olarak bulunması dahi me'mûl olduğundan ve suyun ne suretle kaynatılıp muhafaza edilmesi lazım geleceği ve böyle kaynatılarak soğutulmuş su içmenin Kora zamanında ne derece fâidesi olduğuna dair fevâid-i muhsinân-ı külliyesi görüleceğinden hemân zikr olunan kaplardan lüzûmu kadar mübâyia' ettirilerek ve işbu ta'rifname dahi dâire-i emânetten müteşekkil sıhhiye komisyonunca herkesin anlayabileceği surette açık ibareyle kaleme aldırılarak bunların mezkûr su kaplarıyla beraber seri'an o gibi bekâr ve han odalarında sâkin bivâyekane tevzi' ettirilmesi ve birde Galata'da bir şahsın suyu müte'affin bir sahrınçtan su içmesiyle müteessiren vefât ettiği söylenilmekte olmayla su hıfzına mahfuz mahallerin bigâyet temiz olması lâzımeden bulunduğu binâen darsaadette mevcut bi'l-cümle çeşme ve su hâzineleri me'murîn âidesi tarafından mu'âyine ettirilerek bunların çamur vesâir mücib-i te'affün mevâddan tedhîri çaresine bakılması şeref-sadr olan irâde-i seniyye...." BOA. MKT. MHM, nr. 593/12, 21 Cemaziyel ahir 1311. (30.12.1893).

⁷⁹ Reşat Ekrem Koçu, "Bekar", *İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1961, s. 2393.

Balaban İskelesi kahvehaneleri bu durumdan arı değildi. Kimileri evlerine varır varmaz Bugün Balaban İskelesi'ne uğradım diyerek kapı ağzında üstünü başını değiştirmek mecburiyetinde kalmaktaydı. Hatta kahvehanelerin şöhreti o dereceye varmıştı ki, biri kaşınsa *yine Balaban İskelesi'ne gitmişsin* diye kaşınan kişiye latife yapılır olmuştu⁸⁰.

Ne var ki alınan bütün tedbirlere rağmen İstanbul ve çevresinde bulunan bekâr odalarının, özellikle dere kenarlarında inşa edilmiş harap konumda olanlarının, sıhhiye komisyonu tarafından hazırlanan raporda temizliğe ve nezafete, asla uygun olmadığı beyan edilmiştir. Bu han ve bekâr odalarının sağlık koşullarına uymamalarından dolayı içinde yaşayan kimseleri hızlı bir şekilde dağıtarak yıkılmaları emredilmiştir⁸¹. Başka bir kayıta ise Beşiktaş'ta Ortabahçe adlı mahallede rençber ve amele gibi fakir kimselerin "... *ikâmetleri hudanegerde (Allah göstermesin) bir hastalık vukû'una sebebiyet verecekleri cihetle kat'an ca'iz olmadığı itâen tarafından vesâir sebâben ve ihzâr kılınmakta olmasına binâen...*" diyerek bir hastalığın ortaya çıkmasına sebebiyet verme ihtimalinden dolayı bekâr odalarında kalmalarının kesinlikle uygun olmadığı sıhhiye memurları tarafından bildirilmiştir⁸².

4. Sonuç

Üsküdar'da ve İstanbul'un değişik yerlerinde bulunan bekâr odaları çeşitli sebeplerle hükümet merkezine göçün artması ile rağbet kazanmaya başlamış ve iş bulmak amacıyla gelen gençlerin mecburen itibar ettikleri mekânlar haline gelmiştir. Birçok kişinin ucuz olması itibariyle tercih etmek zorunda kaldığı bu ikametgâhlar sağlık yaşam koşullarının yanı sıra toplumun bekârlara olumsuz bakış açısına sahip olması sebebiyle de toplumla adaptasyonu sağlayamamış bir kitlenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelibolulu Mustafa Âli'nin yitik kişiler olarak nitelendirdiği bu kişiler memleketlerinden uzakta, mahalle ve aile denetiminden de yoksun olunca içlerinde suça meyilli olanların sayısı azımsanamayacak kadar çok olacaktır. Özellikle toplumun kabul etmediği gece eğlenceleri, fahişelerin odalara alınması gibi olaylar bu kişilerin yaşadıkları yerlerde olağan davranış biçimi haline almış olmalıdır. Sadece fuhuş, zina, içki değil hırsızlık, gasp gibi olaylarda da akla ilk gelen yerler bekâr odalarında kalan bekârlardı. Onlar çoğunlukla çok fazla soruşturulmadan suçlu ilan edilirdi. Zaten bir bekâr başta hırsızlık olmak üzere herhangi bir suçtan yakalandı mı genellikle suçun büyüklüğüne bağlı olarak kimi zaman doğrudan padişah, kimi zaman sadrazamın emriyle mahkemeye çıkarılmadan cezası kesilirdi. Böyle durumda ceza çoğunlukla idam olurdu⁸³. Bu itibarla çeşitli dönemlerde bekâr odalarında yaşayan bekârların karıştıkları olaylara dair birçok şikâyet gerekli mercilere iletilmiştir. Fakat devlet, şikâyetlerin ve

⁸⁰ Reşat Ekrem Koçu, "Balaban İskelesi...", s. 1954.

⁸¹ BOA. *DHKMT*, nr. 1761/119, 1 Eylül 1306, 4 Eylül 1306

⁸² BOA. *DHKMT*, Nr. 1761/114, 12 Ağustos 1306, 1308 (1890-1892).

⁸³ Reşat Ekrem Koçu, "Bekar", s. 2400.

olayların önünü alabilmek, düzeni sağlayabilmek ve artan göçü bu anlamda da durdurabilmek amacıyla birçok tedbir almasına rağmen hem olayların hem de göçün önünü bir türlü alamamıştır. Bu sebeplerle bekâr odaları kaynaklara, belgelere hep olumsuz yanlarıyla yansımıştır.

5. Kaynaklar

Üsküdar Şer'iyeye Sicili: 107, 108, 125.

BOA. HH, nr. 184/ 8591, 187/8850, 11/433, 1202, 206/10805, 31/431, 433, 19/711, 491/24091,

BOA. DHKMT, nr. 1761/119.

BOA. DHKMT, nr. 1761/114.

BOA. A. DVN. nr. 830, 831, 832, 837, 878.

BOA. A. DVN. nr. 881

BOA. Cevdet Zaptiye, nr. 34/1675.

BOA. Cevdet Zaptiye, nr. 9/428.

BOA. Cevdet Belediye, nr. 70/3456.

BOA. MKT. MHM., nr. 593/12.

BOA. NFS. nr. 183, 184, 434.

ACUN, F., 2002, "Celali İsyancıları 1591-1611", Türkler, IX, Ankara, s. 695-708.

AKDAĞ, M., 1988, "Celali Fetreti", AÜDTCF Dergisi, XVI/1-2, Ankara, s. 35-98.

AKDAĞ, M., 1949, "Medreseli İsyancıları", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, I/4, İstanbul, s. 361-387.

AKDAĞ, M., 1975, "Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası", 'Celali İsyancıları', Ankara.

AKDAĞ, M., 1979, "Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi", II, Ankara.

AKTEPE, M., 1958, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'alesine Dâir Bâzı Vesikalar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XIX/13, Eylül 1958), İstanbul, s. 1-30.

ALTINAY, A. R., 2000, "Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı", Haz. Abdullah Uysal, s. Ankara.

ARIKAN, Z., 2001, "Eğin Kasabası'nın Tarihsel Gelişimi", OTAM, Sayı: 12, Ankara, s. 24-25.

- BAŞ, E., 2006, "Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Y. Y. Osmanlı Toplum Hayatında Kadın", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BARKEY, K., 1999, "Eşküyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi", İstanbul.
- BİLGİN, A.; EKİN, Ü., 2007, "Bir Kimliğin Dönüşümü: "Asker"likten "Asker-Esnaflığa", Akademik İncelemeler Dergisi, II/1, Sakarya, s. 215-229.
- BİNGÜL, İ., 2007, "16. Yüzyıl İstanbulu ve İlk Kahvehaneler", Sınırd, Sayı: 6, (Nisan 2007).
- <http://www.populistkultur.com/16-yuzyil-istanbulu-ve-ilk-kahvehaneler/>
- BİNGÜL, İ., 2010, "Osmanlıda Toplumsal Hayat Mekanları: Bekâr Odaları", Faryap Dergisi, Sayı: 32, Ankara, s.40-46.
- CÂBÎ Ömer Efendi, 2003, "Câbî Tarihi", II, Haz. Mehmet Eli Beyhan, Ankara.
- ÇAKIR, İ. E., 2012, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", Bilig, Sayı: 63, (Güz 2012), s. 31-54.
- CEZAR, M., 1965, "Osmanlı Tarihinde Levendler", İstanbul.
- DEMİRTAŞ, M., 2006, "Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri", OTAM, Sayı: 20, Ankara, s. 81-104.
- DEMİRTAŞ, M., 2009, "Üsküdar'da Düzeni Tehdit Eden Olaylara Dair (XVIII-XIX Yüzyıllar)", Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI Bildiriler, II, İstanbul 2009, s. 499-523.
- ERTUĞ, N., 2001, "Osmanlı Döneminde Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar", Ankara.
- EVLİYA ÇELEBİ, 2003, "Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul", I. Cilt 1. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul.
- FAROQHİ, F., 2006, "Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat", Çev. Emine Sonnur Özcan, İstanbul.
- GRİSWOLD, W. J., 2000, "Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)", Çev.: Ülkün Tansel, İstanbul.
- GÜNEŞ, A., 2004, "16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu", Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler, I, İstanbul, s. 42-56.
- HAMADEH, S., 2012-2013, "Mean Streets: Space and Order in Early Modern Istanbul", Turcica, 44, , s. 267.
- HATTOX, R. S., 1996, "Kahve ve Kahvehaneler", Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul.
- İLGÜREL, M., 1993, "Celâli İsyânları", TDVİA, VII, İstanbul, s. 252-257.

- İNALCIK, H., 1998, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, Ed. Tülay Artan, İstanbul, s. 9-14.
- İNCİCYAN, P. Ğ., 1976, "18. Asırda İstanbul", Terc. Hrand D. Andreasyan, İstanbul.
- KAFADAR, C., 1981, "Yeniçeri- Esnaf Relations: Solidarity and Conflict", Master Thesis, McGill University, Montreal.
- KAFADAR, C., 2009, "Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine", Kim Var imiş Biz Burada Yoğ İken, İstanbul, s. 29-37.
- KARAMAN, M., 2004, "Üsküdar'ın Türkiye Kimliği: Üsküdar Anadolu", Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler, I, İstanbul, s. 213-243.
- KARPAT, K. H., 2002, "Osmanlı Modernleşmesi", Çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, Ankara.
- KILIÇ, A., " Tulumbacı Kahvehaneleri",
http://www.yangin.org/dosyalar/tulumbaci_kahvehaneleri.pdf.
- KOÇ, Y., 2005, "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", Bilig, Sayı: 35, (Güz 2005), s. 229-245.
- KOÇU, R. E., 1960, "Balaban İskelesi Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri", İstanbul Ansiklopedisi, IV, İstanbul 1960, s. 1949-1955.
- KOÇU, R. E., 1961, "Bekar, Bekar Uşağı, Bekar Uşağı Nizamı", İstanbul Ansiklopedisi, V, İstanbul 1961, s. 2393-2405.
- KOÇU, R. E., 1961, "Bekar", İstanbul Ansiklopedisi, V, İstanbul 1961, s. 2392-2393.
- KOÇU, R. E., 2004, "Yeniçeriler", Doğan Kitap, İstanbul.
- KÖMÜRÇİYAN, Eremya Çelebi, 1988, "İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul", İstanbul.
- KÖSE, O., 2007, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devleti'nde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", Turkish Studies, 2/1, (Kış 2007), s. 104-123.
- KUNDAKÇI, H., 2009, "402 nolu Üsküdar Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1153- 54)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- MANTRAN, R., 1991, "XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat", İstanbul.

- MANTRAN, R., 1990, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul", II, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, Ankara.
- MAZAK, M., 2005, "1802 Tarihli Üsküdar İskeleleri ve Üsküdar Kayıkçılarının Demografik Yapısı", Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler, I, İstanbul, s. 65-68.
- ÖZCAN, A., 1983-84, "Hassa Ordusunun Temeli Mu'allem Bostanîyân-ı Hassa Ocağı Kuruluşu ve Teşkilatı", İÜEF Tarih Dergisi, Sayı: 34, (Mart 1983-84), İstanbul, s. 347-396.
- ÖZYILMAZ, Ö., 1993, "Medreselerin Bozulma Sebepleri ve Bunların Islahı Yönünde Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V/5, Bursa 1993, s. 133-150.
- PEÇEVÎ İbrahim Efendi, 1999, "Peçevî Tarihi", I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara.
- PIERCE, L. P., 2000, "Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul.
- SELÇUK, B., 2009, "18. Yüzyıla Ait Bir Mecmuada Üsküdar", Turkish Studies, IV/3, (Kış 2009), s. 2124.
- SERTOĞLU, M., 1986, "Osmanlı Tarih Lügati", İstanbul.
- SLADE, A., 1945, "Sir Adolphus Slade'in Müşavir Paşa, Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı Karadeniz Seferi", İstanbul.
- TAMDOĞAN, I., 2007, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar, Der. Noemi Levy- Alexandre Toumarkine, İstanbul, s. 80-95.
- TURNA, N., 2011, "İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", Studies of the Ottoman Domain, I/1, (Ağustos 2011), s. 23- 58.
- ULUÇAY, Ç., 1944, "XVII. Asırda Saruhan'da Eşkyaçılık ve Halk Hareketleri", İstanbul.
- ULUSKAN, M., 2007, "Üsküdar Kayıkçıları (XVIII. Yüzyıl)", Uluslararası V. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler, I, İstanbul, s. 245-258.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1986, "Değişirme", İA, III, İstanbul, s. 563-565.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1988, "Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı", Ankara.
- YAĞCI, GÜNEŞ, Z., 2002, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Menzilhaneler: İznik Menzili ve Menzilhanesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 6-7, Isparta, s. 17-34
- YAZICI, T., 1986, "Üsküdar", İA, XIII, İstanbul, s. 127-131

YERASİMOS, S., 2006, "16. Yüzyıl'da İstanbul Eleri", Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak, Ed: Suraiya Faroqhi- Christoph K. Neumann, Çev. Zeynep Yelçe, İstanbul.

ZARİNABAF, F., 2010, "Crime and Punishment in İstanbul: 1700-1800", California.